

KRISTENDOMEN OCH DE INTELLEKTUELLA

Av professor HJALMAR LINDROTH, Göteborg

PÅ SKILDA håll i vårt land konstaterar man ett religiöst nyvaknande. En del av dess yttringar kan nog betecknas som väckelse. Att det är tidens nöd som utgör bakgrunden och drivkraften, är inte svårt att se. Många söker nu ett andligt fäste, som förut tyckt sig kunna reda sig skapligt utan.

I motsats till vad fallet var under kristiden i samband med förra världskriget, tycks stödet nu inte så mycket hämtas hos de mer utpräglad mystiska religionssurrogaten. Man vänder sig åter till — eller är mottaglig för — den *kristna* förkunnelsen. (Någon framgångsrik medtävlare har denna näppeligen i den västerländska kulturvärlden, så snart det överhuvud gäller religion.) Det ser ut som om allt fler återigen toge kristendomen på allvar. Man har fått klart för sig, att enbart kristen *tradition* i lära och sed inte är tillräcklig. Sedan må här visst både bjudas och anammas olika sorters kristendom, liksom dennas inflytande kan vara djupare eller grundare.

Frågas det om någon åtskillnad kan iakttas med avseende på de människors samhällsställning och s. k. bildningsgrad som nu drages till kristendomen, så kan nog svaras ett ganska bestämt ja. Man står på avstånd i samma mån som man menar att kristendomen intet har att giva en själv personligen — om man nu alls tar någon ståndpunkt. Och detta avståndstagande kan bero på, eller förmenas bero på, egen personlig läggning — man menar sig t. ex. inte vara »religiös» —, men det betingas i största utsträckning av den andliga miljö vari man vuxit upp eller hamnat. Från dessa båda faktorer kan dock inte klart skiljas alla de fall där individen medvetet avvisar vad han, efter mer eller mindre »mogen» prövning, finner sammanhånga med en livsåskådning eller en livshållning som svär emot vad han kommit att omfatta som den förnuftiga och rätta, eller den enda med intellektuell redlighet förenliga.

Alla ansvarskännande människor borde kunna enas om, att den närmaste framtiden kommer att kräva ett oerhört uppbåd av uppbyggande krafter. Många tänker väl därvid i första hand på de materiella ödeläggelserna, andra inser att varaktig trygghet mot nya förödelser av samma art inte kan vinnas — om den kan vinnas — utan att andra makter sättes i högsätet än de som bragt världen i det läge där den nu befinner sig. Det måste då vara fråga om makter som slår fast rot i de enskilda människornas sinnen, i *många* enskildas, som så bör komma i ledande ställningar. Maktlystnad måste vika för rättskänsla, själviskhet för offervilja, brutalitet ersättas av hänsyn. Också härom är alla i princip ense som överhuvud finner det vara någon idé i att hoppas på bättre tider. Men om *vägarna* och medlen råder oenighet. *En* skiljelinje går mellan dem som tror att endast levande kristendom kan bringa hjälpen, och dem som — med rätt olika personlig hållning till kristendomen, *från* en viss sympati *till* likgiltighet och vidare till klart avböjande — hänvisar till andra, religionsfria former av uppfostran eller »skolning». Gränsen är alltså ingalunda överallt skarp. Därför är samarbete mellan skilda inställningar i viss utsträckning möjligt, och då måste det etableras. Splittring förlamar. Själva de uppställda idealen är, när det gäller den eftersträfvade människotypen, i mycket väsentliga avseenden gemensamma. Den som på allvar bekänner sig till kristendomen, måste dock mena, att de andra anbefallda vägarna till målet — som är förvandlade människosinnen — är otillräckliga. Detta kan han våga mena även om vägar som kanske icke förut prövats; han ser att de inte går tillräckligt på djupet.

Men skulle kristendomen verkligen kunna göra anspråk på något slags monopol? *Den* har då åtminstone prövats, ja under tusentals år, och ändå står vi där vi står? *Den* har »lidit bankrutt»? Därtill ska här först svaras, att det dock var kristendomen som i människornas — och folkens — liv införde många av de sedliga kvaliteter och krav som vi alltjämt och allmänt anser adla människan, trots att vi inte så ofta finner dem. Men människorna har alltmera *svikit* dessa krav. Det är *avkristningen* som bragt oss på fall.

Då kan man mena, att denna allmänna avkristning visat att kristendomen inte *är* något för oss människor att söka förverkliga. *Den* är »over evne», där den ställer sina stränga krav på vanliga människor, och den är för resten, menar man, bevisad vara byggd på felaktiga förutsättningar, stå på underminerad

grund. Kristendomens lärosatser strider ju mot den moderna vetenskapens resultat.

Här står vi vid den fundamentala anledningen till de intellektuellas inställning sedan länge till kristendomen, och vid orsaken till den egentliga avkristningen. Med denna avkristning åsyftas alltså icke det, att människor, som det primära, *lever* annorlunda än kristendomen kräver — det har människor gjort under kristendomens hela historia — utan det, att de i både tanke och liv medvetet omfattar en helt annan livsåskådning än den för kristendomen, delvis kanske för all religion, grundläggande. Och detta menar de sig göra med full rätt. Tillvaron av en Gud, eller av en översinnlig värld överhuvud, och allt vad därmed sammanhänger, är för dem på sin höjd ovissa antaganden. Av dem kan man omöjligen göra sitt liv beroende. Det är, menar man, på ett helt annat sätt påtagliga fakta man har att i livet hålla sig till.

Under de senaste hundra åren har denna areligiösa människotyp alltmera kommit att dominera i alla Västeuropas länder. Detta har haft så mycket ödesdigrare följder som det just varit de i många avseenden kulturbärande samhällsskikten som representerat den. Vad som — något närmare bestämt — orsakat avkristningen, vet vi alla. Det är den moderna naturvetenskapen, den materialistiska historieuppfattningen och — på ett särskilt ömtåligt område — bibelkritiken. Människan är en slutpunkt i en lång utvecklingsserie, hon har sitt enda vissa hem här på jorden, det är där hon ska bli lycklig. Och det som förut gällt som absoluta normer med gudomlig sanktion, kom att bedömas och följas blott allteftersom de befanns stämma med normer av mer jordiskt ursprung. Ideal, i mening av upphöjda riktpunkter för mänsklig strävan, behövde man därför ingalunda stå främmande för. Men talet om människans syndfulla natur hade mening blott i den övervunna kristna läran. Tron på en utveckling gällde inte minst det andliga, men där lät man den gälla den för oss givna människan. Där blev frågan verkligt aktuell. Denna människa är, får vi höra, icke »ond» av naturen, men hon kan bli alltmera god i samma mån som hon frigörs från fördomar och tryckande band. Och till dessa hör kristendomens.

Allt eftersom de nya lärorerna vann fäste bland vetenskapsmännen, populariserades de och anammades så småningom också av de nya samhällslager, som nu tillägnade sig den moderna kulturen. Ledarna inom den framträngande arbetarrörelsen blev alltmera ivriga modernister, och skarorna följde i deras spår. Man

har på dessa håll alltmera avvecklat förhållandet till religionen, sedan man under de första årtiondena bekrigat den och förgäves yrkat på att kristendom och kyrka själva skulle ackommodera sig efter tiden och släppa det mest anstötliga och — enligt ens egen mening — verklighetsfrämmande i sin lära.

Men kyrkan visade föga benägenhet att tumma på sin bekännelse. Och så vidgades klyftan mellan de ännu bekännelsetrogna, vilkas antal bland »moderna människor» alltmera minskades, och företrädarna för den förvärldsligade kulturen. Kyrkan och dess förkunnelse kom för dessa att alltmer framstå som representanter för en övervunnen livsåskådning; och det var då ofta oundvikligt att den nya människan förlorade kontakten också med det livsideal som alltid varit kristendomens, med dess bjudande krav på människokärlek, offervilja, syndakänsla, böneliv o. s. v. Alla de många vane- och söndagskristna tycktes också misskreditera en lära som ju dock gjorde anspråk på att bestämma också sina bekännares *liv*. Kristen lära hör vi nog talas om, men vi ser just inga verkliga kristna, menade man — och menar alltjämt.

Därmed är »de intellektuellas» genomsnittliga hållning f. n. mot kristendomen angiven. En kylig eller avvisande likgiltighet, stundom avoghet. Den hindrar icke respekt inför dem som verkligen tar sin kristendom på allvar. Men till en mer positiv inställning för egen del ses inte många tecken. — Den som själv åtminstone med någon rätt räknat sig till dessa intellektuella och i varje fall på grund av miljö och årtiondens rika erfarenhet av vad som karakteriserar denna typ, anser sig kunna ställa diagnosen, kan nu känna sig föranledd att fråga: Företräder den ovan skisserade hållningen *alltjämt med samma rätt* det — från viss synpunkt sett — tidsenliga och på vetenskaplig grund vilande? Eller skulle en revision möjligen vara påkallad? Sin livsduglighet bör ju en ståndpunkt visa genom att den röjer skapande kraft. Och här blir det fråga om kraft att i djupaste mening främja andelivet.

Det är en lekmans sedan rätt länge mognade tankar i detta ämne, som här skulle meddelas.

Det börjar nu bli tämligen allmänt känt, att de ledande naturvetenskapsmännen inte längre i gemen intar den överlägset avvisande hållningen från 1870- och 1880-talen gentemot tron på en målsättande vilja som världens upphov. Man har alltså på fullt vederhäftigt håll återvänt till tron på en s. k. teleologisk världsförklaring. Det förefaller som om detta inte borde vara utan sina

konsekvenser. Här åsyftas mindre vissa konsekvenser för tanken. Tankens ödmjukhet inför världsgåtorna har redan tidigt präglat de ärligt sanningssökande vetenskapsmännen, sedan utvecklingslärans första berusning var överstånden. Tanken lär väl dock inte vara det instrument som just nu kan göra antagandet av, eller tron på, en övervärldslig makt riktigt plausibelt och fruktbart. Ty denna tro lär icke på egen hand kunna övervinna den fruktansvärda motsättningen mellan den målsättande avsikten och det grymma som nu sker — eftersom det är svårt att som livsprocessens »mening» se onskans successiva triumf. Nej, jag åsyftar den nämnda nya naturvetenskapens konsekvenser för personlighetslivet. »Om en gud finns, är intet angelägnare än att söka finna honom», har en filosof sagt. Vi förhåller oss säkert annorlunda inför en möjlighet vars »praktiska» betydelse vi inser, än inför det som stannar inom tankens och teorins områden.

Och sedan det nu är en allmänt erkänd sanning, att förnuftet inte är det enda organet för avgörande av livsåskådningsfrågor, utan att också både känsla och vilja måste engageras, bör man också hos de intellektuella kunna förvänta en ny bereddhet till lyssnande, till sökande efter att nå samklang med livets djupaste krafter och behov, ungefär av den art som vi älskar att förnimma hos dem av våra diktare, som ge ord åt vår egen oavvisliga längtan, och som därmed kan sätta sin prägel på tiden. (I dikt givna formuleringar anses visserligen inte lika bindande som de som ges på rättfram prosa!) Vi behöver inte längre blygas för att vi åberopar det irrationella, vare sig det gäller det som vi förnimma i vårt eget väsen eller det utanför oss som trotsar förnuftets förklaringar. Det förra kräver tvärtom att bli taget i bruk såsom sådant. Men vad skall därvid vägleda oss? Vår instinkt? Eller finns det något annat?

Där kommer då de som säger, att den Outrannsaklige bryter in i sin värld, i »historien», och — på de mest skiftande vägar — låter oss förnimma något av sina avsikter med denna värld och med oss personligen. Och somliga hävdar, att han framför allt har uppenbarat sig i och genom den man, efter vilken vi benämna den religion till vilken även de av oss står i en omätlig skuld, som förneka både hans enastående ställning och huvudpunkterna i den lära som bygger på hans liv och död, ord och gärningar. Frågan gäller, om något skulle kunna andragas, som kunde komma de intellektuella att nu lyssna något uppmärksammare till kristendomens budskap än vad de gjorde under den tid som inleddes med

naturvetenskapens herravälde över livsåskådningen, och med bibelkritiken.

Vi har berört förskjutningen inom naturvetenskapen. Förskjutningens betydelse för rent vetenskaplig metodik och åsiktsbildning kan jag inte bedöma; men jag förmodar att den inte är stor, eftersom naturvetenskapen sällan befattar sig med metafysik. Annars borde det höra till konsekvenserna av en teleologisk världsuppfattning, att man inte avvisar tanken på en över sinnlig makts ingrepp i sin värld. Och den mänskliga personligheten *lever* inte väsentligen på vetenskap — rättare: de som det gör, lever på knappare kost än vad en människa har behov av. — Låt oss emellertid nu ställa oss inför vår tids *kristendom* och inför den form vari denna kräver att anammas av sina bekännare. Är vår kyrka fortfarande lika obenägen att lossa på de dogmatiske kraven? Fullt officiellt är hon knappast medgörligare än förut. Men detta är väl knappt att vänta. Alltjämt bekänner hon sig till treenigheten och till tron på Kristi gudom och jungfrufödelsen. Detta trots att teologerna vet, att dessa dogmer inte ha fast stöd i de äkta evangelietexterna. Man vill inte ändra de ärevärdiga formuleringarna, heter det. »Formuleringar måste alltid bli ofullkomliga.»

Det står för mig klart, att det icke har varit — och är — lyckligt att ordalagen i dessa fundamentala stycken alltjämt kvarstå orubbade från en tid som tog så att säga handfastare på dessa ting. Dessa formuleringar har dock varit försök att säga det utsägbara. Och jag blir mer förstående, om jag kan se, att de, i dogmens form, ger uttryck åt väsentligen samma religiöst centrala innehåll som jag i annan form finner i Joh. 14: 23 ff. »Om någon älskar mig, så håller han mitt ord; och min Fader skall älska honom, och vi skola komma till honom och taga vår boning hos honom. — — — Det ord som I hören, är icke mitt, utan Faderns, som har sänt mig. — — — Hjälparen, den helige Ande, som Fadern skall sända i mitt namn, han skall lära eder allt och påminna eder om allt vad jag har sagt eder.»

Och i den nya kyrkohandboken finner vi i själva verket en ganska märklig nyhet, som vittnar om benägenhet att formulera troskärnan mindre dogmbundet. På »de stora högtidsdagarna» kan den apostoliska trosbekännelsen utbytas bl. a. mot endera av två av våra psalmer. Den ena är 27: 1—3 (författad av biskop Jonzon). Där lyder motsvarigheten till den ömtåliga andra artikeln:

Sin son Han gav oss i vår nöd,
Som frälste oss från synd och död,
Som bar vår skuld
Och blev vår Herre huld.
Helig, helig, helig är Herren Gud.

Då det inte kan vara meningen att en »fulltonig» kristen bekännelse är mindre viktig på de stora högtidsdagarna än på vanliga söndagar, har man rätt att betrakta denna möjlighet till alternativ som en lättnad. Den bör kunna vara det för dem som nu har fått en ökad svårighet därigenom, att trosbekännelsen nu på allt flera håll, på officiantens uttryckliga uppmaning, läses högt av församlingen.

Det bör i detta sammanhang icke döljas, att vi nu har att räkna med en riktning inom vår teologi och kyrkans prästerskap, inte minst inom det yngre, som tvärtom vill läsa fast oss vid obrottslig ortodoxi, ja på ett och annat håll t. o. m. åter vill låta tron på verbalinspirationen komma till heders. Mot sådant måste vi vara på vår vakt. Någon lärostrid får dock för ingen del nu väckas. Låt oss alla samarbeta på alla områden där vi det kunna. De olika »riktningarna» har åtskilligt att lära av varandra. Men vi, som inte sätta den rätta läran, eller »ämbetet», eller traditionens vidmakthållande, såsom det allra främsta, måste ständigt betona, att det är *kristna människor* världen ropar efter. Det första kännetecknet på dessa är icke läröbunden rättrogenhet, ja inte ens — vilket icke-kristna gärna mena — sedlig förträfflighet, oaktat levernet ju icke kan undgå att påverkas av en människas oförbehållsamma villighet att fullgöra Guds krav; utan kännetecknet är, att de är ödmjukt medvetna om egna fel och brister, och beredda att be Gud och människor om tillgift för dem, med avstående från de svårutrotliga prestigekraven. Denna hållning — den enda grunden för varaktigt gott samarbete, i stort som smått, människor emellan — har sin grund i att dessa människor själva känner sig burna av den gudomliga förlåtande kärleken. Det är kärleksspridare världen behöver.

I själva verket finns även andra tecken inom vår kyrka på större vidhjärtenhet än alternativerna inom trosbekännelsen. Där hörs röster — andra än de nyss åsyftade — som inför det stränga bekännelsekravet framhåller, att kyrkan inte får som oeftergivligt fordra mer av sina medlemmar än vad Jesus själv fordrade av sina direkta lärjungar. Den evangeliska traditionen »talar alls icke om att lärjungarna avkrävdes tro på Jesus som Män-

niskosonen eller bekännelse av en sådan tro. I stället manade han dem enträget till trofasthet, vaksamhet, ödmjukhet och tjänande kärlek» (Nils Johansson i Svensk teologisk kvartalskrift 1941). »Bekännelsen har av Jesus icke uppsatts som något villkor för gemenskapen. Den har i stället framvuxit under denna, varit en av dess frukter.» Visst måste kristendomen och kyrkan oeftergivligt hålla på tron på, och upplevelsen av, frälsningsmysteriet såsom det centrala. Men detta »utesluter ej, att hon, i lydnad mot sin Herre, håller gemenskapen öppen även för de medlemmar, som ännu ej sett något av denna hemlighet». På denna grundval uttalar den här citerade teologen: »Det sätt, varpå evangeliet i förkunnelse och undervisning fram bäres, är ofta ägnat att göra svårigheterna större för andligt sökande människor än som nödvändigt är.»

Ja, säkerligen finns behov av reform på mer än en punkt. Men detta behöver inte nu, såsom det på sin tid skedde som följd av den vetenskapliga radikalismen, ske genom utifrån framställda krav, utan genom kärleksfull klarsyn inifrån. Möjligheten härtill har vi nu skäl att tro på. Och det är detta sakläge som också de utomstående »intellektuella» bör få kännedom om. Sökande, andligen icke högfärdiga — och icke »färdiga» — människor, som bejaktar *de* andliga världens anspråk på deras livsföring som kristendomen förkunnar, har otvivelaktigt skäl att nu ställa sig mera öppna för denna. Och den som inser att vi inte kan gå förbi evangeliernas Kristus, och som personligen tar konsekvensen av denna insikt, han kan icke förbli oberörd av hans gestalt och lära. Till en början kanske det stannar vid en ny förståelse för vad han förut avvisat. Som en faktor vid tidsandans utdanande kan redan det ha sin betydelse, att skaran av sådana människor ökas. Ryggar en människa icke tillbaka för de personliga krav hon finner kristendomen med rätta ställa på henne, kan hon tränga längre. I synnerhet om hon får upp ögonen för *gemenskapens* betydelse för mänsklighetens andliga framåtskridande.

»De intellektuella» är ju det i viktiga avseenden kulturbärande skiktet i samhället. Därför måste det vara ödesdigert, om de avstänga sig från tillflödet från källorna för det i djupare mening andliga och livgivande inom personlighetslivet. Alldeles särskilt om detta främlingskap till en del beror på att ståndpunkten intagits på grunder som numera är i behov av revision.